

بهبود کیفیت گزارش‌گری بانک‌ها

دکتر علی رحمانی
مدرس حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی

گزارش‌ها استفاده شود، اعتماد استفاده‌کنندگان اطلاعات افزایش و ریسک اطلاعات کاهش خواهد یافت و بر قیمت سهام تاثیر مثبت خواهد داشت. این مقاله به بررسی موضوعات مرتبط با کیفیت و شفافیت گزارش‌های مالی بانک‌های ایران و ضوابط و استانداردهای مورد استفاده می‌پردازد و پیشنهادهایی به منظور بهبود آن ارائه می‌کند.

طبق بند "ج" سیاست‌های کلی اصل

دولتی تجارت، ملت، صادرات و رفاه باید به بخش خصوصی واگذار شود. عرضه سهام بانک‌ها به عموم و خرید و فروش این سهام در بازار بورس و خارج از بورس، مستلزم ارائه اطلاعات کافی جهت ارزش‌گذاری و تعیین قیمت‌های عادلانه و متصفانه است.

یکی از عوامل مهم در ارزش‌گذاری سهام بانک‌ها، ریسک اطلاعات است. هرچقدر کیفیت گزارش‌های مالی افزایش یابد و از استانداردها و ضوابط معتبرتری در تهیه و حسابرسی

* این مقاله در همایش شفافیت در گزارش‌گری مالی نظام بانکی در تاریخ ۱۳۸۶/۵/۱۵ در دانشکده مدیریت دانشگاه تهران ارائه شده است.

در حال حاضر، شش بانک خصوصی به صورت شرکت سهامی عام در کشور فعالیت می‌کنند و سه بانک در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده‌اند. همچنین طبق بند "ج" سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، بانک‌های

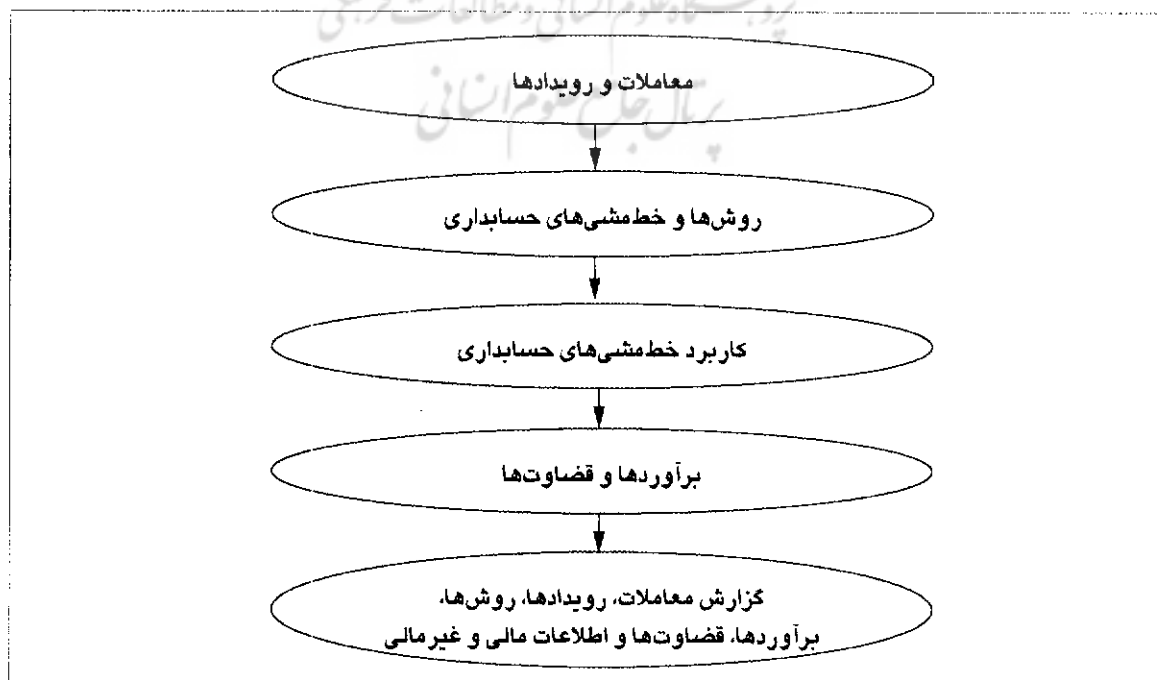
ضوابط معتبرتری در تهیه و حسابرسی گزارش‌ها استفاده شود، ریسک اطلاعات کاهش خواهد یافت و بر قیمت سهام تأثیر مثبت خواهد داشت. در این مقاله، در بخش اول کیفیت گزارشگری مالی تعریف و معیارهای آن، در بخش دوم فرصت‌های بهبود کیفیت و در بخش سوم، پیشنهادهایی مطرح شده است.

گزارشگری مالی، فراتر از صورت‌های مالی است و سایر ابزارهای اطلاع‌رسانی مانند گزارش هیات مدیره، گزارش‌های ادواری و اطلاع‌رسانی اینترنتی را شامل می‌شود. گزارشگری مالی فقط یک محصول نهایی نیست، بلکه فرآیندی متشکل از چند جز می‌باشد که در نمایشگر ۱ ارائه شده است. بنابراین کیفیت باید در سراسر این فرآیند مورد توجه قرار گیرد.

تعیین نرخ سود بانکی و وضع دیگر محدودیت‌ها و موانع بازدارنده فعالیت‌های بانکی باید کمتر شود تا امکان ارتقای سودآوری و بهره‌وری بانک‌ها و در نهایت بازده مناسب سهام آنها فراهم شود. بدیهی است در صورتی که ابهامات درخصوص آینده فعالیت بانک‌ها و چگونگی بازپرداخت بدهی‌های دولت رفع نشود و سیاست دولت درخصوص قسیت‌گذاری محصولات بانکی، چگونگی فعالیت‌ها و اعطای مجوز فعالیت بانکی مشخص نشود، ریسک اقتصادی سرمایه‌گذاری در سهام بانک‌ها بالا ارزیابی می‌شود و در نتیجه به دلیل صرف ریسک بالاتر، بازده مورد توقع افزایش خواهد یافت. عنصر با اهمیت دیگر در ارزیابی سهام، ریسک اطلاعات است که با کیفیت گزارش‌های مالی مرتبط است. هرچقدر کیفیت و شفافیت گزارش‌های مالی افزایش یابد و از استانداردها و

۴۴ قانون اساسی، بانک‌های دولتی تجارت، ملت، صادرات و رفاه باید به بخش خصوصی واگذار شود که در صورت تحقق، سهام‌ده بانک خصوصی توسط عموم مورد معامله قرار خواهد گرفت. عرضه سهام بانک‌ها به عموم و خرید و فروش این سهام در بازار بورس و خارج از بورس، مستلزم ارائه اطلاعات کافی جهت ارزشگذاری و تعیین قیمت‌های عادلانه و منصفانه است. براساس جزء "ج" الزامات واگذاری بند "ج" سیاست‌های کلی اصل ۴۴ (ابلاغیه مقام معظم رهبری)، جهت تضمین بازده مناسب سهام شرکت‌های مشمول واگذاری باید اصلاحات لازم درخصوص بازار، قسیت‌گذاری محصولات و مدیریت مناسب براساس قانون تجارت انجام گیرد. طبق این رهنمود، نقش دولت و مجلس در بازار عملیات بانکی (سهام بخش‌های مختلف اقتصادی و تسهیلات تکلیفی)،

نمایشگر ۱- فرآیند گزارشگری مالی

کیفیت گزارشگری مالی بر مبنای دو رویکرد نیازهای استفاده کننده و حمایت از سرمایه گذار تعریف می شوند.

رویکرد اول بر مبنای نیازهای استفاده کننده است و کیفیت با توجه به سودمندی گزارش ها برای استفاده کنندگان تعیین می شود. در این رویکرد، چند مدل شامل چارچوب (مفاهیم) نظری گزارشگری، کمیته جنکینز^۱ و مدل استمرار سود وجود دارد. در مدل چارچوب نظری کیفیت بر حسب مربوط بودن (ارزش پیش بینی، ارزش تاییدکنندگی و خاصه اندازه گیری) اتکاپذیری (قابلیت رسیدگی، بیان صادقانه، بیطرفی و کامل بودن)، ثبات رویه و مقایسه پذیری اطلاعات تعریف و ارزیابی می شود. در مدل کمیته جنکینز، علاوه بر اجزای مدل چارچوب نظری، نیاز استفاده کنندگان به اطلاعات دیگر به شرح زیر مورد تاکید قرار می گیرد:

- تجزیه و تحلیل جداگانه هر قسمت تجاری که فرصت ها و ریسک های متفاوتی دارد.
- ارائه اطلاعات لازم برای درک ماهیت فعالیت شرکت و چشم انداز آن.
- درک دیدگاه مدیریت.
- درک عملکرد شرکت نسبت به رقیبان و سایر شرکت ها.
- درک تغییرات مهمی که به سرعت فعالیت ها را متاثر می کنند.

در مدل استمرار سود نیز تاکید بر این است که گزارش های مالی باید بتواند به سرمایه گذار در (۱) تشخیص سود اصلی^۲ از سود غیراصلی^۳ و (۲) تفکیک نتایج کسب و کارهای اصلی از فعالیت های فرعی کمک کند.

در رویکرد دوم بر حمایت از سرمایه گذاری تاکید و کیفیت به طور عمده بر حسب "افشای کامل و منصفانه" برای سهامداران تعریف می شود. این رویکرد از زمانی بیشتر مورد توجه قرار گرفت که آرتور لوی^۴ رئیس پیشین کمیسیون بورس و اوراق بهادار آمریکا (SEC)، بحث مدیریت سود را مطرح و برنامه هایی را برای جلوگیری از آن اعلام و اجرا کرد. مدل کمیته بلوریون^۵، بسیاریه استاندارد حسابرسی (SAS) اصلاح شده شماره ۶۱ آمریکا، مدل کمیته کرک^۶ و مدل کمیسیون بورس و اوراق بهادار برای ارزیابی کیفیت استانداردهای بین المللی در این گروه قرار دارد. در این مدل ها، بر شفافیت موارد افشا، درجه تهاجمی یا محافظه کاری روش های حسابداری و برآوردهای مورد استفاده، یکنواختی و کامل بودن اطلاعات، مقایسه پذیری و افشای کامل به عنوان معیارهای اصلی کیفیت، تاکید می شود.

این دو رویکرد تفاوت بنیادی دارند. به طور کلی، رویکرد نیازهای استفاده کننده بر تامین اطلاعات مالی برای تصمیمات ارزشیابی و تخصیص سرمایه تاکید دارد ولی رویکرد حمایت از سرمایه گذار در پی اطمینان دادن به استفاده کنندگان است که اطلاعات به مقدار کافی (کفایت اطلاعات) و به شکل شفاف (کامل بودن اطلاعات) ارائه شده است. این دو رویکرد البته مانعاً الجمع نیستند و در بعضی زمینه ها تقویت کننده یکدیگرند.

شرکت های پیوسته کیفیت

سوال اساسی این است که کیفیت و شفافیت گزارش های مالی بانک ها و

ضوابط و استانداردهای مورد استفاده چگونه است؟ این سوال از چند جنبه اهمیت دارد: (۱) تعیین قیمت های منصفانه و عادلانه برای سهام براساس اطلاعات موجود در گزارش های مالی بانک ها. (۲) اجتناب از جابجایی درآمدها و هزینه های دوره ای به دوره های قبل یا بعد (شناسایی زودتر از موعد یا انتقال به دوره های آتی) که می تواند بر قیمت های معاملاتی تأثیر داشته باشد. همچنین با توجه به بند "د" ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی، بانک های ایرانی می توانند تا سقف ۴۰ درصد سهام خود را به اشخاص حقیقی یا حقوقی خارجی واگذار کنند و از دید سرمایه گذاران خارجی نیز استانداردها و ضوابط گزارشگری مالی بسیار با اهمیت تلقی می شود. در توضیح اهمیت این موضوع، به این مورد اشاره می شود که چند سال پیش، هیئتی برای بررسی دلیل ارزیابی ریسک بالای کشور توسط موسسات درجه بندی تعیین شد.

براساس یافته های این هیئت، یکی از دلایل ریسک بالاتر، ضوابط گزارشگری مالی و حسابرسی اعلام شد. بر همین اساس است که در حال حاضر، در تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی کشور تاکید بر همگرایی بیشتر با استانداردهای بین المللی است. براساس قانون مصوب مجلس شورای اسلامی، مرجع تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی سازمان حسابرسی می باشد. اما براساس ماده ۳۳ قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱، ضوابط حسابداری و گزارشگری مالی بانک ها توسط شورای پول و اعتبار تعیین می شود. طبق بند ج ماده ۳۳، "نحوه و اصول حسابداری و دفترداری

بانک‌ها به نحوی به وسیله شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد که ترازنامه مربوط نشان‌دهنده کلیه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک باشد و بانک‌ها مکلف به اجرای آن خواهند بود" و طبق بند "د" همان ماده "میزان استهلاک دارایی‌های منقول و غیرمنقول قابل استهلاک و هزینه‌های تاسیس و توسعه و همچنین میزان اندوخته‌های احتیاطی بانک‌ها از طرف شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد و بانک‌ها موظف به اجرای آن خواهند بود". با توجه به تغییر و تحولات زیاد صورت گرفته در صنعت بانکداری و استانداردها و ضوابط حسابداری، گزارشگری مالی و مدیریت ریسک، در شکل و ضوابط گزارشگری بانک‌های ایران، فرصت‌های بهبود زیادی مشاهده می‌شود که نتیجه اجرای آن کاهش ریسک اطلاعات بانک‌ها است و عواقب و پیامدهای آن بسیار قابل توجه خواهد بود. گسترش مالکیت عمومی سهام بانک‌ها نیز ایجاب می‌کند که به عموم سرمایه‌گذاران توجه بیشتری صورت گیرد. برخی از فرصت‌های مهم در ضوابط گزارشگری مالی بانک‌ها، به اختصار در زیر ارائه شده است:

۱- در بخش معاملات و رویدادها، بانک‌ها می‌توانند با افزایش پیچیدگی قراردادها، کیفیت گزارش‌ها را مخدوش کنند. برای نمونه، در سال‌های گذشته در قراردادهای تسهیلات، بخشی از سود تسهیلات به‌عنوان کارمزد در ابتدای قرارداد وصول و به درآمد منظور می‌شد. همچنین عقود مبادله‌ای و مشارکتی، وجوه اداره شده و سایر روش‌های تامین مالی خارجی از ترازنامه و نیز معاملات با اشخاص

وابسته می‌توانند به شدت متاثر از فلسفه و رویکرد مدیریت بانک‌ها قرارگیرد.

۲- ضوابط مربوط به تعیین درآمدهای مشاع و ضوابط شناخت درآمد به‌خصوص در مورد سرمایه‌گذاری‌ها، نیاز به بازنگری جدی دارد. برای نمونه، در دستورالعمل مربوط برای شناخت درآمد سرمایه‌گذاری از بیانیه شماره ۱۱۵ هیات استاندارد حسابداری مالی ایالات متحده استفاده شده است، در صورتی که در مجموعه استانداردهای حسابداری ایران، استاندارد حسابداری ملی شماره ۱۵ با عنوان سرمایه‌گذاری‌ها، در این خصوص وجود دارد. در مورد اولویت‌بندی سرمایه‌گذاری سپرده‌ها، منظور نکردن درآمد تسهیلات ارزی نیز بحث‌های جدی برای مدیریت سود وجود دارد.

۳- تعیین ذخیره عمومی اگرچه محافظه‌کارانه است، ولی بر سود بانک‌ها تاثیر دارد. در بسیاری از کشورها، در حال حاضر بانک‌ها ملزم هستند صرفاً ذخیره خاص را در حساب‌ها منظور کنند. مسلماً این محافظه‌کاری بر سود دریافتی سهامداران فعلی و آتی می‌تواند تاثیر داشته و به نفع یک گروه و به ضرر گروه دیگر باشد. افشای کافی در خصوص زمانبندی تسهیلات و سپرده‌ها و مطالبات معوق و سررسید گذشته انجام نمی‌شود و کفایت ذخایر مورد تردید است.

۴- روش‌های محاسبه استهلاک حدود چهار دهه پیش تعیین شده و با استانداردهای حسابداری و قانون مالیات‌های مستقیم ناسازگار و برای گزارشگری مالی به سرمایه‌گذاران مناسب نیست. طبق روش‌های فعلی،

بانک‌ها بخشی از زمین‌ها و نیز سرقفلی محل کسب و پیشه را مستهلک می‌کنند که با استانداردهای حسابداری مغایرت دارد. همچنین نرخ‌های استهلاک دور از واقع است. اموال غیرمنقول ۱۰ ساله و اموال منقول ۳ ساله مستهلک می‌شود. برای رفع این نارسایی، بانک‌ها تاکنون سه بار دارایی‌های خود را تجدید ارزیابی کرده‌اند و از مالیات مربوط نیز معاف بوده‌اند. این معافیت مالیاتی برای بخش خصوصی وجود ندارد. البته قرار بود در گزارش‌های سال ۱۳۸۵ در روش‌ها بازنگری شود.

۵- بانک‌های دولتی، صندوق بازنشستگی مخصوص دارند. عموماً طرح‌های بازنشستگی به دو گروه با مزایای معین و با کمک معین طبقه‌بندی می‌شوند. در طرح‌های با مزایای معین، تعهدات کارفرما پرداخت مزایای بازنشستگی و نه پرداخت حق بیمه است. بنابراین لازم است تعهدات براساس روش‌های اکچوئری تعیین و هرگونه کسری بدهی شناسایی و هزینه شود که تاثیر مستقیمی بر ارقام سود و زیان گزارش شده بانک‌ها خواهد داشت. قابل ذکر است گزارشگری صندوق‌ها و طرح بازنشستگی براساس استاندارد حسابداری شماره ۲۷ صورت می‌گیرد و این متفاوت از بحث شناسایی بدهی در صورت‌های مالی بانک‌ها است.

۶- شکل سود و زیان بانک‌ها با تاکید بر سپرده‌گذاران تهیه می‌شود و ارزش پیش‌بینی آن با توجه به مدل استمرار سود برای سهامداران مورد تردید است. اگرچه طبق مقررات بانکداری بدون ربا، سپرده‌گذاران در سود بانک شریک می‌باشند و سهم آنان از درآمدهای

مشاع باید تعیین شود، ولی به جای افزایش درآمدهای مشاع و چگونگی محاسبه سهم سود سپرده‌گذاران در یادداشت‌های توضیحی صورت‌های مالی، شکل سود و زیان تغییر داده شده است. درحالی که ترازنامه براساس تئوری شخصیت (بانک به‌عنوان شخصیت اقتصادی مستقل از سهامداران و سپرده‌گذاران) ارائه می‌شود، سود و زیان با آن سازگار نمی‌باشد. برای بانکداری اسلامی تئوری مناسب گزارشگری مالی تئوری وجوه می‌باشد که بانک توسعه اسلامی (IDB)^۷، از آن استفاده می‌کند. با این وجود، به نظر می‌رسد در شکل فعلی نیز بتوان در گزارش ترازنامه و سود و زیان، بهبود اساسی ایجاد کرد. این امر در مورد بانک‌هایی اهمیت بیشتری دارد که صورت‌های مالی تلفیقی تهیه می‌کنند.

۷- گزارشگری مالی تلفیقی، بانک‌هایی که بنگاه‌داری می‌کنند با ابهامات زیادی مواجه شود و اغلب تشخیص این به سادگی ممکن نمی‌باشد که واحد گزارشگر، بانک هلدینگ است.

۸- به‌رغم تاکید زیاد بر اندازه‌گیری، گزارشگری و مدیریت ریسک در سال‌های اخیر، در ضوابط فعلی الزامات کافی برای حسابداری و گزارشگری مالی ریسک وجود ندارد. بررسی صورت‌های مالی بانک‌ها نشان می‌دهد که به جز یک بانک خصوصی که اطلاعات مختصری در مورد ریسک در گزارش هیئت مدیره ارائه کرده است، بقیه بانک‌ها اطلاعاتی در این خصوص منتشر نکرده‌اند. این نقصان افشا باعث می‌شود تصویر درستی از بانک‌ها ترسیم نشود و صرفاً به حدس و گمان اکتفا شود.

پیشنهادها

برای بهره‌رود کردن ضوابط و استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی بانک‌ها، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱- از تجارب بانک‌های ایرانی ثبت شده در خارج، مثل بانک پرشیا (متعلق به بانک‌های ملت و تجارت) و بانک ملی لندن (متعلق به بانک ملی) استفاده شود. بررسی گزارش‌های مالی این دو بانک نشان می‌دهد که در تهیه آنها از استانداردهای روزآمد استفاده شده است و سطح افشای آنها قابل مقایسه با بانک‌های ایرانی نیست. از استانداردهای بین‌المللی و نیز استانداردهای موسسات مالی اسلامی نیز می‌توان استفاده کرد.

یادداشت:

بازنگری مستمر و به‌روز کردن این ضوابط فراهم شود.

۴- در مورد روش‌های استهلاک، به نظر می‌رسد مقررات مالیاتی مناسب باشد و می‌توان بانک‌ها را ملزم به استفاده از آن مقررات کرد و یا ضوابط جدیدی وضع کرد.

باید توجه داشت که روش‌های حسابداری پیامد اقتصادی دارد و موجب انتقال ثروت از گروهی به گروه دیگر می‌شود. لذا این روش‌ها باید به گونه‌ای تنظیم شود که تعادلی بین سهامداران و سپرده‌گذاران فعلی و آتی و نیز دولت (مالیات) ایجاد شود.

1- Jenkins Committee

2- Core Earning

3- Non-Core Earning

4- Authur Levitt

5- Blue Ribbon Committee

6- Kirk Committee

7- Islamic Development Bank (IDB)

منابع و مراجع:

۱- جناس و بلانچت، ارزیابی کیفیت گزارشگری مالی، ترجمه و تلخیص: علی رحمانی، حسابرس شماره ۱۷، آذر و دی ۱۳۸۱.

۲- رحمانی علی، کاستی‌های گزارشگری بانک‌ها، روزنامه دنیای اقتصاد ۱۳۸۶/۲/۱۲ صفحه ۹ و ۱۰.

■

۲- شورای پول و اعتبار، وظایف خود را در تدوین ضوابط حسابداری و گزارشگری بانک‌ها به سازمان حسابرسی تفویض کند، ولی در فرآیند تدوین استانداردها، مشارکت فعال داشته‌باشد. واقعیت این است که سازمان حسابرسی تجارب ارزشمندی در تدوین استانداردهای حسابداری دارد و تشکیل سازمان موازی برای تدوین استانداردهای بانک‌ها توجه چندانی ندارد. از طرف دیگر، سازمان حسابرسی به‌طور مرتب در جریان آخرین تغییرات در استانداردهای حسابداری می‌باشد و سال‌ها است که حسابرسی بانک‌های دولتی را انجام می‌دهد.

۳- در صورتی که بانک مرکزی بر وضع ضوابط حسابداری بانک‌ها اصرار دارد، گروهی شامل کارشناسان داخلی و مشاوران خارجی به منظور بازنگری در روش‌های فعلی تعیین شود و البته امکان